

ZEMPLÉNI KAZINCZY-ÜNNEPEK 1859-BEN

KOVÁTS DÁNIEL

1.

A *Budapesti Hírlap* 1859. október 28-i számának első oldalán két irodalomtörténeti vonatkozású közleményt olvashatunk. Vezető helyen, minden kommentár nélkül, a „Hivatalos rész” egyetlen írásaként ez jelent meg: „Ő cs. k. Apostoli Felsége a következő sajátkezű iratot méltóztatott a cs. k. rendőrminister urhoz intézni: – Kedves báró Thierry! Az illető udvari hivatalnokoknak meghagytam, hogy ama bizottmánynak, mely itt oly célból alapult, hogy jövő hó 10-én Schiller Frigyes tiszteletére emlékünnepelet rendezzen, a redoute termet egy zenészeti-szavalati akadémia végett rendelkezésére helyezték, s hogy az udvari várszínházban megfelelő diszeloádást rendezzenek, melynek jövedelme a Schiller-alapítvány számára szentelendő. – Egyszersmind elrendelem, hogy ama szabad tér, mely az elfogadott város-szélesítési terv szerint, a fölépítendő új udvari színházat környezendi, örök időkre ‘Schiller-tér’ nevet nyerjen. – Értesitem önt ezen intézkedéséről, a további kellő lépések megtétele végett. – Bécs, oct. 24-n 1859. Ferencz József s. k.” Ugyanennek az oldalnak az alsó sarkában pedig, a „Tudomány, művészet és közélet” rovatban, közölni kezdik a terjedelmes s még a következő számban is folytatódó tudósítást *Kazinczy Ferencz százados ünnepéye. Pesten october 27. 1859* címmel.¹

Két eseményt – amelyek magvukban azonos jellegűek s látszólag politikamentesek – az adott körülmények szembeállítanak egymással. Az egyik „fölülről”, a másik „alulról” szerveződik, az egyik – legalábbis a felületes szemlélő számára – a hatalomnak, a másik a tömegeknek az ügye. A *Vasárnapi Újság* híréből is érezhető valamiféle szembeállítás, amikor így fogalmaznak: „A pozsonyiak Schiller százados születésnapját nov. 10-én ülik meg. Vajjon megülik-e a Kazinczy-ünnepet is?” Igaz, későbbi számában azt is jelenti a lap: „A Kazinczy-ünnepélyt Pozsonyban is megtartják...”² A *Budapesti Hírlap* sem feledkezett meg arról, hogy az ország különböző pontjain tartott megemlékezésekről tájékoztasson: „Pozsonban az ottani lövelde teremében Kazinczy Ferencz tisztelői évszázados ünnepére egy zenészeti s szavallati akadémiát rendeztek...”; „Kazinczy évszázados ünnepét Kolozsvárt is megülték. Helyiségül a városi diszes tánczterem választatott ki...”³ Az ünnepélyek megrendezésében határozott séma rajzolódik ki: impozáns helyiséget keresnek, szavallatok, ének- és zeneszámok hangzanak el a műsorban, a bevételből jótékony célt támogatnak, s valami maradandó nyomot kívánnak hagyni a kultusz számára: utcaelnevezéssel, az ünnepély anyagának füzetben, albumban való kiadásával, képzőművészeti alkotások készíttetésével.

1 Budapesti Hírlap 1859. 257. sz. 1.

2 Vasárnapi Újság 1859. 523.

3 Budapesti Hírlap i. h. 3.

Schiller és Kazinczy ünneplésének bizonyos fokú szembeállítását az osztrák és a német sajtóban is megfigyelhetjük,⁴ nyilvánvaló azonban, hogy a feszültségnek mélyebb okai voltak, a magyar–osztrák viszony jellegéből fakadtak. A magyarok nem a német irodalom klasszikusának érdemeit vonták kétségbe; a maguk értékeinek hangsúlyozását tekintették elsősorban időszerűnek. A szűk magyarországi és erdélyi politikai mozgástér vezetett oda, hogy a kulturális, ezen belül pedig az irodalmi élet alkalmi váltak a nemzeti érzület megnyilatkozásának eseményeivé. Ezeken a nagy idők nagy személyiségeit, illetve a magyar nyelv jelentőségét ünnepelték. Hat évvel a szabadságharc bukása után, 1855-ben Vörösmarty Mihály temetése vált tüntetéssé, 1856-ban Zrínyi emlékét idézték a szokottnál nagyobb fényben, 1858-ban Csekén Kölcseyt ünnepelték, 1859-ben szinte az egész ország Kazinczy érdemeit méltatta, 1860 tavaszán pedig Széchenyi halála váltott ki megmozdulásokat. A Kazinczy-ünnep tehát nem váratlan érzelemkitörésként, nem elszigetelt próbálkozásként értékelendő.

Egy névtelenségbe rejtőző zempléni szerző erre az időszakra harminc év múltán így emlékezett: „Igaz, hogy 1859-ben még a Bach-korszak végvonaglásában erőlködő német és cseh beamterek kormánya alatt voltunk, de az abszolutizmus szigora már akkor megpuhult a nemzet negatív ellenállásán; s a régi hazafias és soha nem lankadó konzervatív párt Somsich Pál, Széchenyi István, Sennyey Pál, Józsika Sámuel, Dessewffy Emil, az ország primása, az egri és kalocsai érsekek, s számos más világi és egyházi főnemesek, részint befolyásuk és magas szakértelemmel irt politikai röpirataikkal, lassan bár, de következetesen, aláásták a Bach-rendszer egzisztenciáját, s a fejedelmet az alkotmány visszaállítására mind hajlandóbbá tévők. Szárnyát szegte a bécsi kormány fenhéjazásának az 1859-ik évi olasz-francia-osztrák szerencsétlen kimenetelű háború; s midőn Olaszországból hazatért katonáink az itthoni fiatalsággal együtt a Garibaldi nótát lelkesedve danolták, nem volt már zsandár (a Lehoczky provizoriumig) aki a magyart bántani mert volna.” A szerző vitázik Matolay Etele megállapításával,⁵ hogy „az ötvenes évek felé a nemzet elébb az ugn. protestáns pátens ellenében kifejtett ellenszegüléssel utóbb a Kazinczy ünnepélyvel életjelt adott”; azt állítja: „Nem! a magyar nemzet, ha túrt is 10 évig, de nem összetett kézzel várta az isten kegyelmét, s nem gyáva önmegadás tétlenségében kereste jövő felszabadulását. A magyar akadémia munkásságának újbóli megkezdése, az első magyar biztosító társaság, a magyar földhitelintézet alakítása, a Szent-István, Szent-László irodalmi egyesületek alakulása mindazon korba esnek, s ezek, valamint Jókai és mások, s az irodalom budapesti képviselőinek működése, bizony a nemzet tusakodó erejére vallanak. Palma sub pondere crescit.”⁶ Majd ezt írja: „És az a néhány ezerre menő néptömeg hangja pedig, mely 1859-ik évi december hó 30-án a Garibaldi nóta hangjánál gyülekezett Széphalomra, s a Kossuth nóta mellett oszlott szét, nem a lábbadozó tetszhalott gyöngye nyögése volt, hanem a rabságát megunt oroszlán láncainak csörrenése.”⁷

Dolgozatomban azt szeretném fölidézni, milyen út vezetett a nevezetes széphalmi centenáriumi ünnepséghez, mit tudhatunk annak lefolyásáról, szereplőiről, hatásáról.⁸

4 Vö. Hegedüs Zoltán 1930. 45.

5 A *Zemplén naptára*, 1887. évi kötetében írt Matolay Kazinczy Ferenc mauzoleumáról.

6 Vagyis: „A pálma teher alatt nő.”

7 a. e.: Néhány szó „Kazinczy Ferenc” mauzoleumáról. In: *Zemplén*, 1886. nov. 21. és nov. 28., 47. és 48. sz. A szerző kilétét eddig nem sikerült megállapítanom.

8 Írásom annak a vizsgálódásnak a része, amely a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumi hálózat egyik leglátogatottabb intézményének, a széphalmi Kazinczy-emlékhelynek a történetét dolgozza fel. Vö. Kováts Dániel 1982; Kováts Dániel 1995; Kováts Dániel 1997. – Dolgozatom címéhez kiegészítésként: *Széphalom* mint község 1882-ben került Zemplén vármegyéhez, tehát 1859-ben még *abaúji* település volt. Mai nevét már Zemplén megyében kapta meg hivatalosan 1886-ban.

2.

Kazinczy Ferenc születése századik évfordulójának megünneplését Erdélyi János kezdeményezte. Pontosabban: az általa alapított *Sárospataki Füzetek* című folyóiratban ő emlékeztetett először a kegyeletes teendőkre. A folyóirat első számában közölte már Kazinczy és Somosy János levelezését,⁹ a második számban pedig arra emlékeztetett, hogy az előző évben a sárospataki református főiskola kölcsönt adott az adósságoktól terhelt széphalmi Kazinczy-ház tehermentesítésére. Érdekessége miatt érdemes ennek az utóbbi közleménynek teljes szövegét idézni:

„Az 1856-ki egyházkerületi számvevőszék jegyzőkönyve 129. pontjában Kazinczy Ferenc utódának a főiskolai pénzalapból kölcsön határoztatván, ily meleg szavak olvashatók: »számvevőszék szomoruan értesülvén a felől, hogy azon nagy férfinak Kazinczy [!] Ferencnek, ki a magyaryelv ujjaszületésének s jelen tőkélyre jutásának ugyszólván kezdeményezője egyik legfőbb tényezője volt, egykori laka, melyben nemzetünk nyelvügyeért annyi éjen át virasztott, jelenleg idegenek birtokában van, a kért összeg a történeti emlékü laknak, melynek kertében a nagy halott hamvai nyugszanak, s a hozzá tartozó birtokoknak kiváltására megadatni rendeltetik, stb.«. – Csak ennyit tartottunk méltónak kiemelni a hivatalos jegyzőkönyvből, melynek e pontjában az a szép gyöngéje van, hogy száraz hivatalos határozat létre sem tudja eltagadni a sziv nyelvét oly dicsőnek említésénél, minő volt nekünk, a nemzetnek, nekünk, a protestantizmusnak, és nekünk, a főiskolának, Kazinczy Ferenc. – Ez a nagy ember 1759-ben született; ma holnap száz esztendeje. Külföldön ilyenkor már zeng a jó szó mindenfelé. Vajjon nem zeng-e bennünk a kegyelet intő szava, hogy két év mulva százados ünnepet szenteljünk születése napjának?»¹⁰ A *Tárca* rovatban, a híradások között névtelenül jelent meg a figyelmeztető kérdés. Hogy kétségtelenül Erdélyi tollából származnak e sorok, arra maga a szerző hivatkozik később, a pataki Kazinczy-ünnepélyen elmondott zárszavában: „... e sorok olvasója [értsd: felolvasója] hozta emlékezetbe első [alkalommal] ... a születési ünnepély megtartását, mely az irodalom terjedtebb közlönyei által bevitetvén a nagy közönségbe, annyi szép és nagy gondolatokra emelt száz meg ezer sziveket, hogy a világnak csak becsülésünkre lehet és kell vonni mindebből következtetést!”¹¹

Az „irodalom terjedtebb közlönyei” a kezdeményezést mint időszerűt és jelentőset, valóban fölkarolták, nem hagyták feledésbe menni. Először a *Pesti Napló* veszi át a gondolatot, „Erdélyi Jánosnak lelkes eszméjét”.¹² De az Akadémia hallgatott, s erre 1857 novemberében Lévay József a *Szépirodalmi Közlöny* hasábjain sürgette a Kazinczy-ünnepre való felkészülést hivatkozva Erdélyire, akinek „ébresztő szava... kiáltó szó maradt a pusztában”.¹³ A következő hónapban a *Vasárnapi Újság* vezércikket szentel Kazinczy-nak Székely József tollából, amelynek végén Lévay üzenetét terjesztik tovább: „1859 oct 27. lesz száz éve, hogy Kazinczy Ferencz bölcsője Biharban Ér-Semlyénben, anyai nagy szüléi Bossányi Ferencz házában megrendült. – Vajjon megrendülünk-e mi most száz év után azon kegyeletes szavakra, mellyeket egyik legszebb tehetségű költőnk *Lévai József* csak imént fölelevenített: »százados ünnepet Kazinczy születése napjának«. Zeng-e már a költő szava az ország mind a négy sarka felé? És ha zeng a szó, lesz-e majd a szóból tett? hogy »Hafiz halmára meghozzák Shirász leányai a virágokat!«”¹⁴

⁹ *Irodalmi levelezés* cím alatt, 180–192.

¹⁰ Sárospataki Füzetek 1857., második évfolyam 372–373.

¹¹ *Erdélyi János* 1859. 39.

¹² *Vö. Zemplén*, 1886. nov. 28.

¹³ *Lévay József* 1857.; *Erdélyi János* 1962. 496.

¹⁴ *Székely József* 1857. 530.

Az Akadémia is megmozdult e felhívások után egy évvel; az 1858. november 22-én megtartott ülésen elfogadták Toldy Ferenc titkár indítványát, hogy „Kazinczy Ferencnek, mint az új magyar irodalom megállapítójának évszázados születési emlékünnepe, az akadémia önmagához illő díszszel üljön meg”.¹⁵ Vidéken is megkezdték az előkészületeket. A tervek túlmutattak egyetlen ünnepélyes aktus megszervezésén, hiszen – többek között – a széphalmi Kazinczy-birtok és ház megmentését, az utódok anyagi támogatását is elhatározták. Ezzel függött össze, hogy Toldy 1859 áprilisában Erdélyi Jánostól kért felvilágosítást a széphalmi viszonyok felől, mert: „Egy eszme van szőnyegen, melynek megpendítésére, sőt létesítésére e felelet mulhatatlanul szükséges.”¹⁶ Arra kíváncsi, hogy kinek a kezén van Széphalom, mennyi tartozás terheli, mibe kerülne a lakóház rendbetétele. Erdélyi válaszáat bőven idézem, hiszen fontos dokumentuma a Kazinczy-birtok sorsának. Ezt írja az akadémia titkárának április 14-én:

„Folyó april 13-án megfutottam Széphalmot, s találkoztam személyesen Kazinczy Bálintnéval és később Ujhelyben ügyvédével, Képes Ferenc ural is. - Feleleteim a feladott kérdésekre, ha egyik felet hallgatom, tiszták; de én oly embert is szolitottam meg, a ki a támadó részt képviseli, s benne vagyok a hinárban. – Annyi bizonyos, hogy a birtok fele veszélyben van, mert felét Kazinczy Antonin váltotta magához, kifizetvén az adósság egy részét, ki már ott is lakik Széphalmon és persze küzdve bajjal és asszonnal, kit Bálint tett semmivé három gyerekével együtt. – Bővebb értesítésül fog itt szolgálni egy ide mellékelt irat, mely szerint Bálint átadta mindenét nejeének. Ezen irat erdetiét láttam; ez telekkönyvbe is így ment. Ott megvannak a vagynonon fekvő terhek, melyek közül legveszélyesebb a 2000 pft, Nyomárkai József követelése, mert a 3300 pftot Antonin fizette ki, s e jogon van a félbirtokban, a collegium pedig nem fogja sürgetni, ha a teher nem szaporodik. – A széphalmi jószág egész állománya pedig ilyen formán van: 124 hold szántó-föld, 55 hold rét, 72 hold ligetes (azaz kipsztított) erdő és egy közös, osztatlan erdőből, legalább 200 hold, a miről azt mondják, hogy maga képes minden adósságot fedezni. A belsőség öt hold. A ház kijavítására kívántatnék legalább 3000 pft, de úgy hogy még csak a nagyja volna kijavítva, t. i. tető és falak, közfalak, s még igen sok maradna apró tatarozásokra való, mi legalább is fölmenne még egy ezer ezüst frtra. – A collegiumi tartozás után adós Bálint két évi kamattal is, f. é. május elsejéig; ekkor kezdődik a harmadik év. – A széphalmi jószág, mely egyébiránt mint praedium Alsóregmeczhez tartozik telekkönyvileg, még együtt van. Volt még az öreg urnak egy Rudabányácska nevű jószág: ez uszik, ez menthetetlen a betáblázások miatt. – Képes F. ügyvéd végeredményben engem ezzel bocsátott el és biztosított is, hogy 2400 pfttal a birtok Bálintné részire megmenthető. – Ha kdnek ügyvédi felvilágosításra volna szüksége, Képes Ferencz mindenről értesít. Ő az asszonnynak nem ügyvéde, hanem legjobb emberbarátja is.”¹⁷

Kazinczy gyermekei közül, ismereteim szerint, Emil maradt Széphalmon (noha nem apja házában; ott halt meg 1890-ben).¹⁸ Eugénia Budapesten (1902), Thália Szabolcsban (1866), Antal Göncruszkan (1885), Iphigenia Sátoraljaújhelyben (1890), Bálint Homonnán hunyt el (1883).¹⁹ Apjuk születésének centenáriumát valamennyien megélték.

A legrosszabb anyagi helyzetben – mint az a fentiekből is kitűnik – Bálint családja lehetett. Már 1842-ben – édesanyjuk halála után egy peres ügy kapcsán – szegénységi

15 Toldy Ferenc 1858. – Vö. *Zemplén*, 1886. nov. 28.

16 Erdélyi János 1962. 223.

17 Erdélyi János 1962. 226–227.

18 Vö. *Fővárosi Lapok*, 1890. 81.; *Szinnyei József* 1261. hasáb.

19 Vö. *Kazinczy Béla* 106–108.

bizonyítványt kért és kapott a megyétől.²⁰ Szinnyei szerint Kazinczy Bálint, aki 1848/49-ben honvédtisztként szolgált, „1852 körül nőül vette Homoky Matildot; azonban jóllehet értelmes ember volt, később hivatal nélkül maradt. 1869-ben három fiával (Ferenc 16, Lajos 14 és Gábor 12 éves) a nyomorral küzdött; a m. tudom. akadémia, hogy fiait neveltethesse, az országos Kazinczy-alapból 800 forint évi segélyben részesítette; a fiúk eleitől fogva a sárospataki ev. ref. főiskolában jeles tehetséggel és jó sikerrel tanultak anyjuk felügyelete alatt, ki ugyanott tanulók tartásából pótolta gyermekeinek költségeit”.²¹ Bálint – az adatok szerint – feleségétől és gyermekeitől külön élt, Homonnán vállalt állami tisztviselői szolgálatot.²²

Toldy érdeklődése mögött az Akadémiának az a kettős terve állt, hogy Kazinczy gyermekein segítsen, s hogy Széphalmot a haza számára megmentse. Ezt a tervet a Kazinczy-alap létrehozása és működtetése útján kívánták megvalósítani.²³ A telek valóban az Akadémiáé lett, a sírokat gondozták, a lakóházat azonban nem tudták megmenteni, helyén épült fel az emlékcsernok.²⁴

A zempléni ünnepségekre – mind tartalmi, mind formai szempontból – hatott az 1859. október 27-én Pesten, a Nemzeti Múzeumban tartott központi megemlékezés.²⁵ Az erre az alkalomra kítűzött Kazinczy-pályázatra egy történeti-széptani emlékirat érkezett be és 14 alkalmi költemény. Az Európa Szállóban Kazinczy-lakomát rendeztek, s emlékest volt a Nemzeti Színházban. A lapok hírt adtak az országszerte megtartott ünnepélyekről.²⁶ A Pesti Napló statisztikája szerint 1859-ben 3 hónap alatt 70 ünnepélyt tartottak,²⁷ egy másik forrás szerint 1859 októbere és 1860 januárja között „összesen 96 Kazinczy-ünnep volt a két magyar hazában”, külföldön pedig ez idő alatt Bécsben, Moldvában, Bukarestben, Galiciában, Jénában, Olaszországban, Prágában, Istanbulban szerveztek megemlékezést.²⁸

Miskolcon Lévy József volt a programok lelke.²⁹ Csorba Zoltán így foglalja össze a történeteket: „1859-ben a Tiszai pályaudvar megnyitása mellett Miskolcon is a Kazinczy ünnepség volt a legnagyobb esemény. Október 27-én a református gimnázium Lévy-vezette önképzőkörét Kazinczy Ferenc Önképzőkörnek nevezték el. Bató István, a gazdag csizmadia mester Kazinczy mellszobrát adományozta a gimnázium könyvtárának, mások alapítványt létesítettek. A Nemzeti Kaszinóban 300 terítékes díszlakomát rendeztek Lévy József ‘szónoki előadásával’, majd a jelenlevő Kazinczy Gábort Tompa Mi-

20 *Högye István* 1990. 107.

21 *Szinnyei József* 1260–1261. hasáb. Bálint haláláról az *Akadémiai Értesítő* (1883. 102) is hírt adott.

22 *Kazinczy Béla* 108.

23 A Kazinczy-alap kezdeti működéséről: *Hegedűs Zoltán* 1930.

24 *Gulyás József* (1933. 227) említi, hogy gr. Dessewffy Emil akadémiai elnök a birtokot gazdasági épületekkel, a kertet kertészlakással szerelte fel 1862-ben. A házra és az emlékcsernokra vonatkozóan lásd: *Dankó Imre* 1956, *Kováts Dániel* 1982, *Kováts Dániel* 1995, a forrásokra való hivatkozásokkal.

25 Frissiben beszámolt róla a *Vasárnapi Újságban* (1859. 512) Toldy Ferenc „Kazinczy Ferencz születésének százados évnapja” cím alatt. Díszes albumot is kiadtak.

26 A *Vasárnapi Újság* különösen fontosnak érezte ezt. Az október 30-i számban „Üljünk évszázados ünnepet!” címmel közöltek vezércikket, Pákh Albert Kazinczy életrajzát írja meg, Tóth Kálmán ódája, Kőlcsey nevezetes emlékbeszéde is megjelenik benne (1859. 517–523). Lévy József „Kérelem a Kazinczy-ünnepélyek ügyében” című írásában kér tájékoztató anyagokat a lap november 20-i számában (1859. 559). A vidéki eseményekről tudósítások: 1859: 523–4., 539–40., 546–8., 563., 573., 585–6., 596–7., 609–10., 619.; 1860: 10., 16–20., 32–3., 55–6.

27 *Hegedűs Zoltán* 1930. 45.

28 *Kempelen Győző* 1860. 158.

29 Vö. *Kazinczy-emlény*. A Miskolcson 1859. oct. 27-én tartott Kazinczy-ünnepély rajza. Szerk. *Lévy József*. Miskolc, 1860.

hály köszöntötte fel... A Nemzeti Színházban is végbement 'Thália hódolata'. Méltó megemlétenünk, hogy a miskolci iparosok külön ünnepséget rendeztek, s a lelkes 500 főnyi tömeg Bede György szabómester javaslatára Kazinczy szobrára adakozott."³⁰

A borsodi Mezőcsáton december 21-én tartottak Kazinczy-estélyt.³¹ Az abaúji ünnepségekről, a közhangulatról az akkor Bánfalván élő Kazinczy Gábor számol be egyik Mikó Imréhez írt levelében 1860. február 20-án. „A Kazinczy-ünnepélyt Abaújban *nem* engedte meg a felsőség s a megye *Rendei* azt egy félre fekvő, járhatlan útú faluban tarták meg 'tánczvizgalom' név alatt, 12d. Meg voltam hívva, s az irtózatossá idő s még irtózatossá út daczára el *kellett* mennem. Amit láttam és hallottam, az minden képzelmet felülhalad s valóban *leírhatatlan*. Egy tengerével a benyomásoknak jöttem el: mi lesz mind ebből? Tehát tényleg a hazafias lelkesedést táplálták ezek az ünnepségek, jól sejtette Bécs."³² Tompa Mihálynak csak röviden említi útját, amikor 1860 februárjában kiment magát a rimaszombati megemlékezésről való távolmaradásáért: „Kár, hogy nem jöttél Bátorba, szintoly, mint hogy én elmaradtam Rimaszombattól. De az abaúji útban áthűlvén, fuldokló köhögésem nem engedte a szobát elhagynom..."³³

Sárospatakon csak december 3-án került sor a megemlékezésre. Mint láttuk, az országos kezdeményezés innen indult, érdekes és a korra jellemző módon Erdélyi Jánosnak mégis akadályokkal kellett megküzdenie, s engedményekre kényszerült. Szemere Miklósnak 1859. november 24-én számolt be erről. Levelét kortörténeti dokumentumnak tekinthetjük:

„Igen, mi meg fogjuk ülni Kazinczy ünnepét, megüljük, de egyszerűen, *pusztán* az iskolai ifjuságra szorítkozva. - Elmondom, hogyan jutottunk ide. Zsarnay most rektor, és jól megjegyezd maholnap egy év óta M. Akadémiai Tag. Ő ugyanis mint rektor, ugys mint Tag, legbüzgőbb sűrgetője volt az ünnep megtartásának, s nem vártunk egyebet, mint az ifjuság összejövetelét, mert jól tudod, hogy okt. 27-kén nincs Patakon iskola. Majd jött az Egyházmegyei gyűlés nov. 8-kán, az egyházkerületi 15-kén, ezek által is levén elfogalva egynémelyikünk, halasztottuk, de az *iskolai szék* nevezett ki bizottmányt programm készítésére: engem és Finkey Pált. Mi beadók a programmot, melyben a rektorra tervezük a megnyitást és bezárást, Csomára *mint* irodalom tanárára az emlékbeszéd elmondását, s így tovább valami 5-6 *pontban*. Ezen közben kapunk egy hivatalos levelet Kassáról, melyben az iskolának meghagyatják, hogy ha valamely tanár ne talán idéztetnék, ne akadályozza, de sőt helyettesítéséről gondoskodják. Ehez jő még, hogy elébb már Pálkövit a kézmárki jegyzőkönyv kinyomtatásáért elítélték, Hegedüst a nov. 8-kán tartott egyházmegyei gyűlés jegyzőkönyveért megmotozták. Nosza erre az én Zsarnaym, mint a ki egyházkerületi jegyző, megijed, felhőket lát a tiszta égen, és kezd a Kazinczy-ünnep szóbahozásakor ürügyet keresni, hogy magát mindenből kivonhassa; hogy reá mint rektorra az semmiképen nem tartozik, hogy Kazinczy nem alapító (!), hogy ő azt sem tudja, Patakon lesz-e akkor (értvén: hogy elfogják, elviszik Kassára); ekkor neki kezd Csoma is a maga sofistikus beszédeivel, hogy ez csak pusztá *szépirodalmi* ünnep, melyben a tanároknak semmi tetteleges részvéte sem lehet; ők fognak örülni, de beszédet nem mondanak, különösen bevallotta – nagy restsége miatt – hogy ő nem ismeri ugy Kazinczyt – irodalom tanár létére, miszerint méltó beszédet írni képes volna és így bevallotta képtelenségét, lerázta a beszédirás terhét, devalválván Zsarnay kedves kollegájával

30 Csorba Zoltán 1994. 95–96.

31 *Kempelen Győző* 1860. 151. – A 158. oldalon télhó (január) 17-ét is említi a szerző.

32 *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1932. 400. Idézi: Csorba Zoltán 1994. 98. A helyszín Gagybátor volt. Rimaszombatban még októberben, 27-én megvolt az ünnepség. Kassai megemlékezésről nincs adatom.

33 Tompa Mihály 1964. 333.

– a ki rektor – a *nemzeti* ünnepet *szépirodalmivá* s tudományosan mutogatta, hogy ez így van jól, szentlélek isten! mily sok marhaság két professorban! – De az ünnepély meglesz, mikor: nem mondhatom a napját, mert előbb haza kell jöni az éneklőkarnak, mely oda van Nagy Lónyára, Lónyay János temetésére, vele értekezni, a készületre időt engedni. – E szerint látod, hogy ez teljesen az ifjuság nemzeti ünnepe lesz, koránsem olyan, melyben *iskola, város, kath és protestáns* egyiránt résztvehetne; mert ha mi professorok sem birtunk egyesülni, hogyan hozzunk egy kalap alá annyiféle embert. Láthatod, hogy Kazinczy Ferencz gyermekeinek sem szólhatunk, mert itt nem lesz semmi egyéb oratoriumi ünnepecskénél a devalváció miatt. – Igen szívesen vesszük pedig, ha te, az ifjuság barátja, magad is örök ifju, részt fogsz venni tetteg azon dolgozattal, verssel és jelenléteddel is. – Én úgy gondolom jövő hét szombatján délelőtt lesz az ünnepély. Megnyitom s bezárom én; olvas Futó Mihály dicsbeszédet, többen - te is adsz - verset, lesz ének háromszor s az egésznek vége! – Látod Barátom, ez a dolgok állása! Mily rettentő sok ostobaság, féltékenység, gyávaóság lehetnek együtt okos fejekben.”³⁴

A pataki főiskola imatermében tartott ünnepség programja végül így alakult: Erdélyi János mondott megnyitó beszédet, majd az „éneklőkar” Vörösmarty Szózatát énekelte, s Futó Mihály tartotta meg emlékbeszédét. Ezután Somosi István emlékkölteményét Porcs János adta elő, a kórus Erdélyinek Könyörgés című versével szerepelt, s elhangzott Fejes Istvánnak „Kazinczy százados ünnepén” című verse. Tóthpápai Sámuel verse után Székelyhídi József Tompa Mihály Kazinczy emlékezete című ódáját szavalta el. Az énekkar Kölcsey Hymuszával szerepelt újra, s Erdélyi János mondta el zárszavát. A „Norma” opera egyik dallama szerepelt befejező indulóként.³⁵

Ha már a kényszer ifjúsági ünneppé „degradálta” a pataki megemlékezést, Erdélyi az alkalom nevelő hatásának kiemelésére törekedett. Megnyitójában mondta: „Különösen, Nemes Ifjak! ti reátok kelle épen esni a hála kötelessége teljesítésének, a kegyelet adója megadásának, hogy KAZINCZY százados születési napján emlékünnepet szenteljete. Ti bennetek még szív a szív, láng a láng, és osztatlan az érzékenység; s így, a mint az iskola falai közt látlak is már, a magyar nemzet kiegészítő részeül érzitek magatokat. Ily lelki, testi épségért szerette a lelkes ifjut Kazinczy, emelte magához és méltatta bölcs beszédeire, barátságára. Ezért hitte ügye diadalmát az öreg szokás és avult kórság ellenében, hivatkozván mindenkor és szeretettel a jövőre nemzedékre.”³⁶ Zárszavában utalt rá: „ma holnap harmadfél éve, [hogy] e sorok olvasója hozta emlékezetbe első (Sárospataki Füzetek. 1857. 373. lap.) a születési ünnepély megtartását...”³⁷ Zárszavát így fejezte be: „legyen üdvözölve főleg a M. T. Akadémia, ennek nagylelkű alapítói, vezetői, kik legujjobban a nemzeti ügy törhetlen apostolának, Kazinczy Ferencnek, a hála megadása körül oly híven fáradoznak. Az ő példájok hasson lelkesítőleg, minden hazafias, de különösen ifju elmékre, hogy midőn pályaválasztáskor megérezendik a lélek sugallata mellett a kétség tusáit magokban, egy percig se tétovázzanak, s mindig a jobb részt válaszzák. Így

34 Erdélyi János 1962. 243–244. – Zsarnay Lajos (1802–1866) pataki tanár, rektor, később szuperintendens (püspök) volt, s a protestánsokat sújtó, 1859. szeptember 1-jén kibocsátott császári pátens elleni november 15-i egyházkerületi tiltakozás miatt tartott a hatalom megtorlásától. Csoma Mihály (1807–1877) pataki diák, majd tanár volt, összeférhetlensége miatt Erdélyi többször panaszkodott rá leveleiben.

35 A program megjelent: „Kazinczy Ferenc születésének százados ünnepe Sárospatakon a főiskola imatermében december 3. 1859” címmel 46 oldalas füzetben Sárospatakon 1859-ben. Futó Mihály (1835–1909) 1860-ig tanult Patakon, később Hódmezővásárhelyre került; lelkész, egyházi író, szerkesztő volt.

36 Erdélyi János 1859. 10.

37 Uo. 39.

legyen szent és emlékezetes ti előtettek, ifjak, Kazinczy Ferenc születésének századik évnapja!”³⁸

Futó Mihály emlékebeszédéből – mint a helyzetre jellemzőt – ezt idézzük: „Hála a gondviselés kegyelmének! intézetünknek támaszt az ur pártfogókat és támasztand, míg szent hitünk fénye világol; kellett támasztania egy Kazinczyt is, s neki a legszebb szerepet: ‘egy nemzet haldokló nyelvét újjászültni’ feladatává tenni. Míg azért nagy Kazinczyknak nemzetünknek méltó dicsősége: iskolánknak édes büszkesége is egyszersmind. [...] Az önállóan működő erők öszpontosítása körül lelem föl már nagy Kazinczyknak egyik halhatatlan érdemét. Előtte irodalmunknak nem volt központja...”³⁹ A végén meggyőződéset fejezi ki: „Igen, megjött az idő teljessége, a nemzet érte hivatását. Kazinczy nagy szelleme a lelkesek egész seregében működik. A honi nyelv, szokások és viselet édes büszkeségei a magyarnak.”⁴⁰

Sárospatakon is törekedtek arra, hogy a centenáriumnak maradandó nyoma maradjon. Nemcsak az emlékfüzetet adták ki, hanem kezdeményezés történt Kazinczy szobrának elkészítésére. Ifj. Vay Miklós 1860 őszén készült el vele.⁴¹

3.

A pataki Kazinczy-ünnepély mellett a sátoraljaújhelyi és széphalmi események közvetlen előzménye az a Lasztócon tartott baráti találkozó, amelyen Szemere Miklós költőt köszöntötték névestéje alkalmából. Sokan fölkeresték otthonában, s ezen a magánjellegű együttléten formálódott ki az újhelyi-széphalmi program. A névnap eszmecsere részleteiről nem sokat tudunk, ezért ismét „a c” 1886-os írását hívom segítségül. Az ott közölt névsorban keverednek ugyan a lasztóci, újhelyi és széphalmi ünneplők, mégis megmutatja, kik álltak a viszonylag nagy tömeget megmozgató december 30-i újhelyi és széphalmi megmozdulás háttérében. Az idézett cikk írója azt veti Matolay Etele szemére, hogy amikor Széphalomról szolt Zemplén naptárában, megfélekedezett azoknak az említéséről, akik Sennyey Pál kimagasló alakjának háttérét képezték, s a tüntetésessé váló ünnepség meghatározó tényezői voltak. Ezt olvashatjuk többek között:

„Az akadémia képviselőit Erdélyi Jánost és Hegedüs Lászlót körülvevő s.-pataki és a s.-a.-ujhelyi kegyesrendi tanárok nemes alakjai, kik annyi nagy férfi keblében gyujták meg a hazaszeretet lángját, miért nem adattak át a jövőkor emlékezetének? – Vagy, amit előbb kell vala kérdenem, kik voltak azok, akik Lasztócon Szemere Miklós névestéjén a Kazinczy ünnepély megtartását elhatározták? Hát nem érdemlik meg azon férfiak, kik már 1848 előtt, 25 éven keresztül és 1848/9-ben is Zemplén, Abauj és Ung vármegyékben a magyar nemzet történetét csinálni segítették, hogy neveik a Kazinczy-ünnepély alkalmából az utókornak átadatnának; az eszme valósulásáért pohárköszöntőt mondott Vass Gyula, aki Lasztócon, Évva András, ki az ünnepély előkészítésének lelkes vezetésén kívül, a birtok viszony rendezését, majd a Kazinczy Ferenc unokái neveltetésének gondját is átvette, nem maradhatott volna ki a nagyszerű kép alakjai közül. Az Andrássy grófok, br. Sennyeyek, br. Vécseyek, br. és gr. Vayak, Vandernathok, Molnárok, gr. Klobusiczky, br. Barkóczy, gr. Kornis és gr. Károlyi, Szentiványi, gr. Hadikné, Lónyayak, Bujanovics, Bárczyak, Péchyek, Komáromyak, Vladárok, Cseleyek, Mezőssyek, Orosz Sándor, Kossuthok, Boronkayak, Szögyényiek, Bernáthok,

38 Uo. 46.

39 *Futó Mihály* 1859. 15., 22.

40 *Futó Mihály* 1859. 23–24.

41 Vay Miklós 1860. okt. 2-án írja Erdélyi Jánosnak, hogy Miklós fia elkészült Kazinczy-szobrával, azt már fel is adta Patakra. *Erdélyi János* 192. 574.

Püspökyek, Pilisiek, Payzsoss, Reviczky, Kazinczy, Dókus, Némethy, Ghyczy, Szemere, Dercsényi, Füzesséry, Nyeviczkey, Diószeghy, Oláh, Farkas, Karsa, Battha, Isépy, Juhász és számtalan családok – a kedélyes Kun Dániel, valamint a kovács-vágási aggastyán ref. lelkész Kálniczky András, Bovankovics mikóházi, Gulyovics József n.-ruszkai g. k. lelkészek,⁴² s a rendfentartására vállalkozott, később országszerte ismert speciális kedélyű Marschalko Tamás, aki daliás alakjával, midőn parancsait lóhátról osztá az Ujlakyak és Garayak korára emlékeztetett, s az ő társai Zöldy Antal és Fodor Pityunak neveik megemlézése bizonyára már csak a vármegye egykor megírandó monografiájának bő anyagára való tekintetből is kívánatos lett volna. [...] Az események megvalósítói a cselekvő egyének; s a példa melyre rá mutatnunk kell, a tetteiben nagygyá lett cselekvő egyén.”⁴³

A lasztóci névestének fontos ösztönző hatást tulajdoníthatunk. Míg Patakon a reformátusok Erdélyi által is jelzett gondoljai sokakat visszariasztottak a szélesebb körű szervezéstől, a Szemere Miklósnál egybegyűltek szinte korlátlan elszánással tervezettek, bár nekik is hamarosan számolniuk kellett a realitásokkal. Az eredetileg december 7-ére tervezett⁴⁴ ünnepet 30-ára kellett halasztani, mert a hatóságok engedélyhez kötötték a nyilvános rendezvényeket, az engedély megszerzéséhez pedig idő kellett. Alakult tehát egy ünnepélyt rendező „Bizottmány”, amelynek nevében a „cs. k. hatóságá”-tól a hozzájárulást megkérték. Az engedély 1859. december 16-i dátummal készült Évva András („Andreas von Eva”) nevére, s megkövetelte, hogy az ünnepély irodalmi jellegű legyen, s kerüljék a „belemagyarázható tendenciát” az ünnepélyről szóló ismertetésekben, s hogy jelentsenek be minden eltérést a programtól.⁴⁵ A jelek szerint az elhangzó beszédek is előre bekérték. Érdemes idézni Evva Andrásnak 1859. december 28-án reggel Újhelyből Erdélyi Jánoshoz Patakra – bizonyára küldönc által – küldött levelét: „A cs. kir. Főnökség manál tovább nem halaszthatván a 30ki ünnepélynél felmondandó Beszédnek bekívánását e miatt kénytelenségből kereslek meg – ha készen nem vagy is vele, küld el a vázlatot úgy látom az is kielégítő. [...] Menet rendünk mihelyt ki nyomtatott küldje a nyomdász. Neked ha 29én éjjelre nem jössz, korán kellene be jönnötök. Itt azért hogy most az idő rosz erősen folynak a készülődések.”⁴⁶

Érdekes, hogy később úgy emlékeztek vissza, mintha illegálisan készültek volna a szervezők, s ezzel magyarázták azt is, hogy a Kazinczy-család tagjai nem jelentek meg teljes számban az ünnepségen. Dongó Gy. Géza Becske Bálintnak, Kazinczy Ferenc unokájának információjára hivatkozva írta később: „A Széphalmon 1859. dec. 30-án... végbement Kazinczy-émlékünnepségen a ‘szent öreg’-nek csak egy leánya, Kazinczy Ifigénia férj. Becske Lajosné (Becske Bálint ny. kir. p. ü. igazgató édes anyja) az egyik fia, K. Antonin, a ki akkor Széphalmon lakott és még Homoky Matild, férj. Kazinczy Bálintné (K. Ferencnek az egyik menyé) vett részt a Kazinczy-családhoz tartozók közül. A Kazinczy Ferenc családjához tartozó többiek azért nem jelenhettek meg, mert a hazafias tüntetés számba ment emlékünnepet nagy titokban készítették elő és arról, hogy Szép-

42 Itt lábjegyzetben: „Bovankovics József, mikóházi g. k. lelkész, hazafias érzületeért Kufsteinban raboskodott. Gulyovics József 1848-ki huszár kapitány, a fegyver-letétel után Rüdiger tolmácsa.”

43 *Zemplén*, 1886. nov. 28.

44 *Vasárnapi Újság* 1860. 10.

45 *Hegedüs Zoltán* 1930. 45.

46 *Erdélyi János* 1962. 246. – A programot Patakon nyomtatták ki. Évva András nagy szerepet játszott a széphalmi emlékhely kiéptetésének történetében, megérdemelne egy külön méltató tanulmányt.

halmon mi van készülöben, Kazinczy Ifigéniát is csak az előttevalónap (1859. dec. 29-én) értesítette a rendezőség.”⁴⁷

Magának az ünnepségnek a lefolyását több forrásból is megismerhetjük, ezek közül Erdélyi János és Matolay Viktor beszámolója tekinthető a leginkább hitelesnek, hiszen leírásuk személyes tapasztalataikra épül. Erdélyi János naplójában hagyott ránk feljegyzést.⁴⁸ Ebből az előkészületekre is fény derül.

Erdélyi is említi, hogy többek között „a lasztóczi összejövétel Szemere Miklós névestéjén (dec. 5-én) adott új lendületet az ünnepély iránti gondoskodásnak”, ahol „erélyes felszólalások történtek”. December 7-ére terveztek egy kis kirándulást Széphalomra: „cél volt fátyásmenetet tartani, és a sírnál egyet énekelve, egypár ünnepélyes cselekvény, p. faültetés, megkoszorúzás után csendesen visszatérni Újhelybe, s ott tölteni el együtt az estve többi részét.” Erről „némi bürokratai nyomorúság miatt” kellett lemondaniuk, ugyanis „a mai rendszer úgy kívánja, hogy minden ily apróság bejelentésék a politikai hatóságnak”, ahhoz pedig program kell, „privát jellemű tisztelkedést” nem lehet tenni, a rendes ünnepély tehát későbbre maradt. „Ez gonoszul hatott a kedélyekre – folytatja Erdélyi –, azt gondolva némelyek, hogy el van tiltva Kazinczy sírja felett megjelenni; holott a kormány csak rendes programot, felelős rendezőket akart látni, bekívánván egyúttal a mondandó beszédeket, verszeteket stb.”

A következő előkészítő megbeszélést december 8-án tartották Újhelyben Évva Andrásnál, ahol a szép számmal megjelentek létrehozták a szervező bizottságot. Erdélyi így számol be erről: „Elnökké neveztetett Gróf *Andrássy Gyula* (nem volt jelen), másodelnökké *Komáromi József*. *Andrássy* mondá: jobb lenne olyat kérni meg, aki nem volt kompromittálva (A. mint emigráns talán ezelőtt két évvel jött haza külföldről, London-Párizsból). Így lett elnökké gr. *Károlyi Ede*. Ez ismét ajánlá, sőt az elnökséggel is megkínálni vélte b. *Sennyey Pált*, mint híres altkonzervatív pártbelit. Ez elfogadta, s egész örömmel. A bizottmány tagjai voltak még tudtommal *Evva András*, *Oláh Dániel*, *Orosz Sándor*, *Dienes István*, *Gógh Antal*, *Schön Vilmos* orvos (héber) stb. Eközben az újhelyi *Cerkó* utca helyett *Kazinczy* utca lép életbe. Megtétetnek az előkészületek. B. *Sennyey Pál* mond megnyitó beszédet: miért van az ünnepély az esztendő végén (már ekkor megvolt a program), *Erdélyi János* emlékbeszédet, erre énekel a közönség, s megkoszorúztatik a sír. *Szemere Miklóst*ul olvastatik vers, erre a *Kölcsey*-himnusz, a közönség által; Gróf *Károlyi Ede* mond zárszót.” Hogy a program kialakításakor nem gondoltak *Tompa Mihály* ódájára, ez később elszomorította a költőt. *Tompa* 1860. március 10-én *Toldy Ferenc*nek írott levelében az Akadémiát is hibáztatva panaszolja: „Sehogy se érthető dolog, mikép a m. akademia, maga hangolja a nagy közönséget oda, hogy az országszerte tartott K-ünnepélyeken az általa megkoszorúzott pályamunkát ugyszólván elmellőzve, sőt – ez a legjellemzőbb! – még Széphalmon se olvassa fel, holott a vers épen a *széphalmi sir mellől van írva* s épen Széphalomra.”⁴⁹

A széphalmi emlékezők között meg kívánták szólaltatni *Kálniczky András* idős kovácsvágási református lelkészt, aki *Kazinczyt* eltemette. *Evva András* jelezte Erdélyi-nak: „A vágási papot megkerestem, hogy ha ő temette el *Kazinczyt*? mint ilyen mondaná el általunk tervezett rövid fohászáat; még nem válaszolt. Azonban tegnap [december 27-én] hozzám hoztak egy ide való öreg mester embert ki azt mondja hogy ő tette a sírba

47 *Adalékok Zemplén vármegye történetéből*, 1898. 318.

48 T. *Erdélyi Ilona* előbb az Erdélyi-levelezés jegyzeteiben hozta nyilvánosságra a napló vonatkozó részletét: *Erdélyi János* 1962. 496–498. Később kötetben is közreadta: *Erdélyi János* 1985. 111–115. Mi ez utóbbi kiadás alapján idézzük.

49 *Tompa Mihály* 1964. I. 338.

pap és kíséret nélkül neje s egy pár gyermeke s a kertész volt jelen. - Ha így van? a pap nem léphet föl, s akkor talán neked kellene beszéded végén fel említeni a temetési sírvárságot.”⁵⁰ De a pap vállalta a beszédet, amit a hatóság is jóváhagyott, s – mint Erdélyi följegyezte –: „megkérésvén... az öregúr, hogy röviden szóljon, és tudtára adatott, hogy mit. Beleegyezett.”

Erdélyi János így örökítette meg az 1859. december 30-i széphalmi történéseket:

„Szokatlan sürgés-forgás, élénk népmozgalom a kisvárosban [Újhelyben]. Legelsőbbben is meglepő volt négy hatökrös szánon négy tölgyfát látni, melyek a sírhoz valának ültetendők. Hat ökör, mindegyiken kolomp; szarvaikon szalag. Béreseik magyar parasztuniformisban. A fák magassága 3-4 öl. Jobb és bal oldalra kötelek tarták egyensúlyban. Birnam erdeje mozgott.⁵¹ A nép kiáltott, kifutott csudájára. Meglepő volt a sok új és nem hivatalos arc, úri fogat, nemzeti öltöny: bunda, magyar nadrág, csizma és kalpag.

Tíz órakor a Vadászkürttől volt az indulás Széphalom felé. Zenekar adá a jelszót. Ekkor egész sora állt ki az utcán (amely már Kazinczy nevet kapott) a szekereknek. *Marsalkó Tamás* lóháton, és *Horváth Pali* hasonlóan. Megindult a menet. Legelül egy lovász vagy lovag az elnökök kocsija előtt. Utánok a bizottmányi tagok szekerei, s így a tömeg. Gyalogember tömérdek, még gyermekek is. Négy-ötezer fordulhatott meg ez nap Széphalmon.

Amint ideértünk, Kazinczy telkét háromszínű apró lobogók jelölték, a feljárás a sírhoz, letérve az országútról, hasonlóan háromszínű lobogókkal volt kétoldalt kijelölve. A sír közelében állvány egy asztalkával; szőnyeggel bevonva, és körül ülőpadok. Sáros-havas lévén az idő, vastag szurkos vászon, minőkkel a gőzhajók, vasutak rakodái az ég alatt szoktak bevonatni eső ellen, volt elterítve, szalma s egyéb lehető kényelem a lábak alá lerakva. A zene szólott a gyülekezés ideje alatt. Végre Sennyey Pál báró rövid erélyes beszédben megmondván, miért ünnepli Zemplén az év utolsó perceiben Kazinczy születését, én következttem a szöszékre oly tartalmú rövid beszéddel, mely azt emelte ki, hogy az 1859. évnek legnagyobb díszs nyerevénye az a szép egyetértés s amaz erkölcsi erősödés, mely Kazinczy születése örömeiből országszerte nyilatkozik. Ezután, leginkább pataki diákok, de nagy részben a közönség által is, énekeltetett el a *Szózat*. Erre Matolay Etele olvasá *Szemere Miklós* szép költeményét, mire énekeltetett a *Himnusz*. Ezután következett az öreg Kálniczky. »Én vagyok, én két hetes (77 – azaz hetvenhét éves) gyermeke az Úrnak ama méltatlan szolgája, ki a boldogult Kazinczy urat 28 esztendő előtt tizenötödmagammal temettem el. Akkor nem volt semmi részvét, most meg ily nagytekintetű urak, asszonyságok tisztelik meg sírját. Ne csüggedjen azért, akinek az életben talán sok szenvedés jutott, ne csüggedjen, mert mindenkinek eljő a szabadulás órája.« Ilyformán beszélt. Ez igen megható volt. Erre a vágási atyafiak, nemzetiszínű csokrokkal ékesítvék kalapjaikat, rákezdék:

⁵⁰ Erdélyi János 1962. 246.

⁵¹ A *Vasárnapi Újság* egyik tudósítója szerint „egy órával az ünnepély kezdete előtt vonult Bretzenheim szül. Schwarzenberg hercegnő erdész- és vadászszerelőzete, nemzeti dalok éneklése közben, a hely színére, hogy ott a hercegnő által e célra ajándékozott négy óriási cserfát a sír mellé ültessék. A cserfákat négy szekeren vitették oda, minden szekérbe szalagokkal, csengőkkel stb. díszített 6 jármos ökör volt fogva.” (1860. 16.)

*Ha a hív jutalmat nem kap,
Nem igazat papol a pap.
El kell veszni a világnak,
Vagy győzni az igazságnak.*

Elfelejtém mondani, hogy gróf Károlyi Edéné szül. gr. *Kornis Klarissza* megkoszorúzá a sírt az én beszédem után; egyébiránt a hosszúlázi németből magyarosult falu is küldött koszorút a sírra, s több vidéki helységek hasonlóul.

Végül bezárta a sír melletti ünnepélyt azon jelvező cselekvés, hogy gróf Károlyi és Sennyey s többek egy pár hantot vetének az elültetendő fák tövére. Miután Károlyi Ede, mint másodelnök zárbeszédet mondván, a négy fára való gondviselést a hosszúlázi egyházi gondnok felügyelése alá adta, s ajánlotta addig is, míg a nemzet a sírra valamely kápolnát (itt észrevette magát a gróf, hogy kálvinistának nem emelnek kápolnát) vagy valamit emel. A becsületes gondnok, hiszem, nem adta volna sokért, hogy neve megemlégtetett: Merz vagy März, vagy Merc a vezetékneve. Keresztnevét nem tudom.

Visszamenet éppen olyan rend, mint jövet.”

Matolay Viktor tudósítása szerint⁵² a Széphalomra tartó ünnepi menet 317 fogatból állt. Mindenki Kazinczy sírjához igyekezett, a sírkövet borostyán koszorúzza, mellette kis emelvény állott. Egyébként ő volt a szerzője a „Kazinczy emléke” című magyarnak, amit a zenekar játszott. Sennyey Pál báró megnyitó beszédéből azt a gondolatot emelte ki: „Legyünk egyetértők a kitűrésben, s kitűrők az egyetértésben”. A Himnusz éneklése alatt „Károlyi-Kornis Klarissza grófnő a sirhantra térdelve, arra egy virágkoszorút tett, s utána ugyanezt tevő néhány porleány. Kell-e festenem e látványt, hol a tündéri szépség s magasztos erény, és az egyszerű ártatlanság tündérképpé egyesült!” Matolay is említi März György, hosszúlázi előljáró nevét, akire Károlyi gróf a sír és fái gondozását bízta, s hozzáteszi: „Örömmel fogadák ezt a hosszúláziak, s tiszta magyarsággal egy dalt éneklének el. Eredetileg sváb gyarmat e falu, de már tisztán magyarul beszél, s ugy viseli magát.”⁵³

Az ünnepi program Sátoraljaújhelyben folytatódott.

A Magyar Korona vendéglő nagytermében tartották az ünnepi lakomát, ahol több mint 300 vendégre terítettek, mégsem jutott hely mindenkinek. Nagy taps köszöntötte a megjelenő Sennyey Pál bárót, Károlyi Ede grófot, Andrassy Gyula grófot s a költő Szemere Miklóst. Az áldomások között versek is elhangzottak, s – mint a tudósító írja – „éltették a hazát mindenek előtt és mindenek felett”. Este fáklyákkal vonultak újra végig „az ujonnan elnevezett Kazinczy-utczán, azt lelkesedésünkkel felszentelendők, s onnan visszajövet a főpiacon levő azon emlék mellett álltunk meg, mely a megyénk nemesi felkelői közül elestek számára állittaték, s melyre a felirást még Kazinczy Ferencz szerkeszté, nem szóltunk róluk semmit, csak azt énekeltük el: »Nyugosznak ők, a hős fiak, duló csaták után!«⁵⁴ s egy pár száz fáklyánkat a hóban máglyákká összerakva, szétoszlánk”.

⁵² Matolay Viktor 1860.

⁵³ Hosszuláz község 1788-ban létesült, amikor svábokat telepítettek ide. 1851-ben *Fényes Elek* így írta le: „Hosszu-Láz, német falu, Zemplén vmegyében, ut. p. Ujhelyhez 1/2 órányira, hegyes vidéken; 196 rom., 30 g. kath., 10 evang., 28 ref. lak.” (Magyarország geographiai szótára 2:119). Széphalom nem volt akkor önálló település, ezért bízták a hosszúláziakra a sírkert gondozását. Kilenc év múlva a fákról a *Fővárosi Lapok* ezt a szomorú hírt közli: „A négy hatalmas tölgy, melyeket Bretzenheim hercegné hozatott ide sáros-pataki gyönyörű parkjából a Kazinczy-ünnep idejében, s a sír négy sarkára ültettek, már nincsenek meg. Kettő kiveszett, a másik kettőt kivágták.” (1868. 718–719).

⁵⁴ „Bajza *Apotheosisának*, ennek az 1834-ben írt költeménynek eléneklése nyilván a közelebbi múlt eseményeire való vonatkozás volt!” – jegyzi meg *Hegedűs Zoltán* (1930. 46).

Matolay szerint: „A Széphalmon megjelent közönség számát 4000-nél többre, s talán jóval többre is tehetjük, kik közt sok lelkes szép hölgy, továbbá a rang, osztály különbsége nélkül ur és pór, gazdag és szegény, közel s messze vidékről egyaránt itt volt, osztozni a honfiai hála s kegyeletben, a honszeretben s lelkesedésben. Az idő kedvezett, mert mintha a honfi-szívek s keblek melege idézte volna elő a lanyha időt, s a figyelem, melylyel minden ott kiejtett szót leséink, a teljes szélcsendet; még a sűrű köd is, mely tegnap egész napon tartott, magasabba szállt fel, ma csupán hegyeinket borítván el szemünk előtt, ez is azonban talán csak azért volt így, mert megirta Szemere Miklósunk előre: »*Miért borongasz, bérczek legdicsőbbje?*«”

Nem találkoztunk a patakihoz, miskolcihoz hasonló kiadvánnyal, amely a széphalmi és az újhelyi ünnepség beszédeit, költeményeit tartalmazná, holott tudunk arról, hogy Csáky Tivadar gróf tervezte a kiadást, s 1860 januárjában Matolay Etelén keresztül, március 12-én pedig közvetlenül kérte Erdélyitől széphalmi beszédjének és újhelyi tószójának szövegét.⁵⁵ Sátoraljaújhelybe is eljutott viszont az a fővárosi kezdeményezés, amelynek célja közadakozásból egy Kazinczy-alapítvány létrehozása. Dessewffy Emil már 1859. november 9-én kelt levelében kérte Erdélyi János támogatását ezzel a levéllel:

„Kazinczy Ferencz születésének százados ünnepét megültük. Ennek végével keletkezett a gondolat, az elhúnytnak nemzetiségünk és irodalmunk diszére és javára tett érdemeinek emlékét maradandóvá tenni. Ez hozzá és hozzánk méltóbban nem történhetik, mint ha Kazinczy Ferencz azon utódai, kik szegénységgel küszködnek, többen közülök zsenge korúak, és teljes hiányában vannak azon eszközöknek, melyekből növeltetésök költségeit fedezni lehetne, – felsegíttetnek; egyszersmind Széphalom, hol ő a nemzetért fáradozott, kimúlt és hamvad, idegen kézből megmentve, biztosítatik ezen eset megújulása ellen, és fennáll, mint a nemzet hálájának emléke. E célra nyitattott meg itt Pesten az aláírás. Az első aláírók Deák Ferencz, b. Eötvös József, b. Kemény Zsigmond, Kazinczy Gábor, Ürményi József urakat és alulírtat kérték fel ezen ügy vezetésére és a szükséges intézkedésekre. Minden körülményeket ismerve meggyőződünk, hogy siker koronázhatja a szándékot, és a gondolat tetté válhatik, ha országszerte visszhangra és pártolásra talál. Ezen reményben, s az említettek által erre felkérve, fordulok hazafiúi ismert buzgóságához, és vagyok bátor egy aláírási ívet ide zární.”⁵⁶ Tóth Lőrinc akadémiai pénztárnokhoz kérték az összegyűlt pénzt.

A sátoraljaújhelyi együttlét idején – mint ahogyan tették azt Pesten októberben, s vidéken is igen sokfelé – megindult a gyűjtés a Kazinczy-alapra. Ilyen szövegű ív járt kézzől kézre: „Azon célból, hogy Kazinczy Ferencz nemzetiségünk és irodalmunk emelésére tett érdemeinek emléke maradandó legyen, hogy utódai közül azok, kik szegénységgel küszködtek, felsegíttessenek, és hogy Széphalom, hol fáradozott és hamvad, idegen kéztől megmentve, biztosítassék ezen eset megújulása ellen, s fennálljon mint a nemzet hálájának emléke, aláírtuk; az 1859ik évi December 30-án S. aujhelyben tartott Kazinczy lakoma alkalmával.” A nagyobb adományok, amelyek az Akadémián megőrzött újhelyi íven szerepelnek: Gr. Károlyi Edmund 100 frt, Bárány Sennyei Pál 100 frt, Andrássy Gyula 100 frt, Gr. Andrássy Manó 50 frt, az Erdőbényei izraelita közösség részéről Oláh József megbízott 120 frt. A hevenyészett összegezés szerint összegyűlt: 855 frt 22 kr.⁵⁷

55 Erdélyi János 1962. 571.

56 Erdélyi János 1962. 242–243.

57 Hegedüs Zoltán 1930. 47.

4.

A centenáriumi széphalmi Kazinczy-ünnepség valóban mozgósító erejű megmozdulás volt, s határozott kiállást jelentett a nemzeti irányú kezdeményezésekre gyanúsán tekintő, azokat korlátok közé szorító hatalommal szemben. Mint a kiváló tanár, Horváth Cirill írta a századelőn: „És a legyőzött, elnyomott Magyarország, midőn 1859-ben, Kazinczy születésének százados évfordulóján elzarándokolt Széphalomra, jól érezte, hogy Kazinczy örök bizalmának forrásából még mindig erőt meríthetünk a jövő számára.”⁵⁸ Az utókor azonban olykor hajlamos a túlzásokra, s ez az 1859-es események kapcsán is megmutatkozott. Dongó Gy. Géza – csaknem fél évszázaddal később – így tekintett vissza:

„Mikor 1859-ben, dec. 30-án, sírpalotáját, bár országos ünneplés jelentőségével, de azért minden zajosabb, sőt siri csendességgel végzett előkészület után megnyitották, hét vármegye színe-java gyülekezett ott egybe az országból... És, mint egykorú történeti feljegyzésből olvassuk, a nemzeti elnyomatásnak 10-ik esztendejében akkor zendült föl először a lelkes honleányok és honfiak ajkairól, ott a széphalmi sírpalotának ege alatt, az *Isten áldd meg és a Hazádnak rendületlenül*. Tudom Istenem, hogy ebben a szívek és lelkek zendülésében akkor, ott a felhők fölött, isteni örömet lelte ‘szent énekese Széphalomnak’ is!”⁵⁹ A jeles helytörténész jóindulatú de túlzó megállapítása két vonatkozásban helyesbitendő: nem ekkor avatták fel a sírpalotát (mauzoleumot), s nem itt és ekkor énekelték el először nyilvánosan nemzeti himnuszunkat.⁶⁰

Hasonlóan idézi föl az eseményeket a piaristák történetírója:

„Az előző 1859. évben dec 10-én (?) rendezték a Kazinczy-ünnepséget Széphalmon. Ezen az ünnepségen, irodalmunk nagy férfiai születésének százados évfordulója alkalmából, megjelent a vidéki, különösen a sárospataki és ujhelyi intelligencia is teljes számmal. Ezekon kívül az ország legtávolabb vidékéről is számosan ide zarándokoltak a hazafiak, kik Magyarország feltámadását már a közel jövőben reménylették. Itt nyilvánult a 10 évi elnyomatás után először szabadabban a nemzeti közérzés. Erdélyi János, sárospataki tanár, hazafias beszéde után itt merték először nyilvánosan elénekelni Vörösmarty Mihály Szózat-át és Kölcsey Himnusz-át. Szóval az ünnepség Kazinczy dicső emléke mellett az elnyomott nemzet feltámadásának reménycsillagát is jelezte.”⁶¹

Költői nagyítást tartalmaz ez a leírás is:

„1859 december 30-án, Kazinczy Ferencz születésének századik évfordulója, egyszersmind a Kazinczy-mauzoleum fölavatása alkalmára, országos jelentőségű emlékünnepet rendezett a vármegye. Az alkalmi megnyitó szónoklatot, kardosan, díszmagyarba öltözve, báró ‘Sennyey Pál mondotta, úgy tüntetvén föl ezt az ünnepet, melyben az egész ország résztvett, mint törhetetlen nemzeti egységünk tanúságát, szellemi gyarapodásunknak diadalünnepét. Kazinczy halhatatlan érdemeit Erdélyi János, a sárospataki főiskolának híres tanára, méltatta. Szemere Miklós alkalmi ódáját Matolay Etele szavalta el. Mikor az ódának ezt a versszakát interpretálta a szavaló: ‘Esküdd, a késő hála bánatával -

58 *Borovszky Samu* 1905. 281.

59 *Dongó Gy. Géza* 1904. 39.

60 Később Dongó Gy. Géza is olyan adatokat közöl, amelyekből kiderül, hogy az emlécsarnok nem akkor épült. Például: „még csak a Kazinczy Ferenc sírjánál ünnepelte a ‘szent öreg’ születésének évfordulóját a nemzet” 1859-ben Széphalmon (1920. 330.) – Pesten a Nemzeti Színházban a pesti gyermekkórház javára adott műsor végén 1850. március 26-án, a Losonc megsegítésére tartott díszünnepségen ugyanott augusztus 20-án már eléneklik nyilvánosan a *Himnusz*t. A pataki kántus Szatmárcsekén Kölcsey síremlékének avatásakor 1856. május 18-án ugyancsak megteszi ezt nagy ünneplés közepette. Mindez, természetesen, nem kisebbíti a széphalmi alkalom jelentőségét, felemelő voltát!

61 *Hudra János* 1898. 318.

Esküdd hazám, e néma hant felett, - Hogy nagy fiadnak a mit álma rajzolt, - Valóvá hímmi áldozó kezede... egy hang a hallgatóságból kiáltani kezdte: Esküszünk! És a következő pillanatban már 5-6000 jelen voltak szívéből visszhangzott a lelkesült kiáltás: Esküszünk! Esküszünk!⁶²

Egy másik helyen hasonlóan a kor retorikájával élénkítve jellemzi a helytörténész a valóban jeles ünnep hatását:

„Mintha felsőbb varázslat érintette volna Zemplén vármegye közönségét is: 1859-ben, dec. hó 29-én, Kazinczy Ferenc születésének századik évfordulóján, egyszersmind pedig a Kazinczy-mauzóleum fölvatása alkalmára országos hírű emlékűnnepet rendezett. A magyar nemzet, illetve Zemplén és a vele szomszédos vármegyék csorbátlan ősi életerejének hatalmas megnyilatkozása volt az az emlékűnnep, melyen a lelkes honfiak és honleányok már nemzeti díszöltözetben jelentek meg. A több ezer főnyi közönség egy szívvel, egy akarattal, közlekedéssel kiáltotta, hogy: éljen a haza! Az alkalmi szónoklatot a szintén díszmagyarba öltözött ‘Sennyey Pál báró mondotta, úgy tüntetvén föl azt a ‘dicső’ alkalmat, mint törhetetlen nemzeti egységünk tanúságát, szellemi és erkölcsi gyarapodásunknak ‘diadalűnnepét’. Az is volt az: diadalt aratott a történeti igazság a történet sok gazság fölött.”⁶³

Minden ünnep fényét az emeli legjobban, ha hatására tettek születnek, ha erőforrásként tekintenek vissza rá. Amikor egy évtizeddel később Kazinczy 110. születésnapját ünneplik, a *Vasárnapi Újság* így emlékezik: „Október 27-én lesz tíz éve annak, hogy a magyar nemzet, mint nemzet ülte meg születésének százados évfordulóját, mely 1849 után az első önértetes, férfias lépés volt nyomasztó viszonyaink megváltoztatására. Áldozott ebben a nemzet a mult nemes küzdelmeinek, egy reformátor érdemeinek, s tüntetett a jelen ellen a jövő érdekében.” A lap azonban ugyanekkor sürgette az Akadémiát, határozza el Kazinczy műveinek teljes kiadását; azon belül elsősorban a levelezés kiadását látta indokoltnak.⁶⁴

Az ilyen vállalkozásokra a Kazinczy-alap gyarapítása tehetne volna képessé az Akadémiát, az erőforrások azonban meglehetősen szűkösek voltak. A levelezés egységes szempontú kiadását Váczy János 1890-ben kezdte meg. S a széphalmi Kazinczy-kultusz szolgálatát az ifjúság bevonásával 1888-tól intézményesítette a tudós társaság. Így értékeli ezt Zemplén vármegye levéltárosa, miközben Zemplén megyének új javaslatot tesz az író emlékének őrzésére:

„A Magyar Tudományos Akadémia azzal, hogy a Kazinczy-kastély környéki Széphalmot örök tulajdonába vette, és azzal is, hogy évről-évre kiosztja Kazinczy-aranyait Sátoralja-Ujhelyben és Sárospatakon a Kazinczy halhatatlan emlékének ünnepet szentelő középiskolai ifjúság legjelesebb tanulói között, már leróta régmult tartozását, amivel adósa maradt évtizedek hosszán a Kazinczy-kultusznak. Zemplén vármegye, mint megye, még mindig restánciában kamatoztatja, s pedig már innen-onnan 75 esztendeje, erkölcsi tőketartozását a Kazinczy-kegyelet lerovásában. Mert tudnia kell, amit felejtene nem szabad, hogy a ‘szent öreg’ érette, már mint Zemplénvármegye közönségeért, 1825-31, napjában kétszer s mindig az ‘apostolok fogatán’ járta be azt a nem kis utat, mely a széphalmi kastély küszöbétől az ujhelyi székház levelestárának az ajtajáig terjed, mikor napi 2 váltócédula forint díjazásért a levelestárát rendezte. Ezt a nagy restánciáját illendő módon akkor törleszhetné (és bizonyára fogja is törleszteni) a nemes vármegye, ha közutjá-

62 *Borovszky Samu* 1905. 495. – *Dongó Gy. Géza* e fejezet szerzője. Más források nem erősítik meg Szemere versének ezt a drámai hatását, s kissé túlzott a résztvevők számának adata.

63 *Dongó Gy. Géza* 1907. 158.

64 *Vasárnapi Újság* 1869. 588.

nak azt a fentebb megjelöltük szakaszát örök időkre elnevezné hálás kegyelettel a 'Kazinczy-utjá'-nak. Így azután a város belső területén már 'Kazinczy-utca'-nak nevezett az a közutszakasz 'urbi et orbi' illő lenne a hálához és méltó a kegyelethez."⁶⁵

Megjelennek azonban bírálatok is az Akadémia címére. A névtelen hozzászóló szerint: „még a nemzet lelkesedéséből nyert adakozások után is, nem azon odaadással, melyet ezen ügy megérdemelt, és nem azon hazafias elhatározottsággal, mely hivatásából kifolyólag kötelessége lett volna, vezette a Kazinczy Ferenc emlékezetének látható megörökítését; nem akkor állítá fel a nagy férfinak szánt nemzeti emléket, midőn azzal a centralizátoroknak és germanizátoroknak ott Bécsben demonstrálnia kellett volna azt, hogy a magyar nemzet él, s nem akar az ő kedvükért meghalni, és ők azt megfojtani nem képesek; hanem elnapoltatik a mauzóleum építése azon időre, amidőn már a loyális sem szenvedett csorbulást akkor sem, ha a magyar lelkesedett.”⁶⁶

Az emlékcarnok valóban nagyon nehezen épült, s nem volt valami nagy rend a Kazinczy-alap kezelése körül. A Pesten megindult gyűjtés csak Kazinczy gyermekeinek és unokáinak segélyezése céljából történt; a birtok Kazinczy gyermekeinek a kezében volt, „de annyi különböző adósságokkal terhelve, hogy a birtoknak a serral együtt idegen kezekbe lett jutásától méltán lehetett tartani”. Így határozta el az Akadémia a megvétel és a birtokon levő idegen követelések kifizetését.⁶⁷ A zempléniek között sok lelkes támogató jelentkezett. Az 1859. december 30-i újhelyi gyűjtés motívumairól Évva András így tájékoztatta az Akadémiát: „Az ezen alkalom [újhelyi ünnepély] szülte közvetlenségénél fogva a különben igen regényes fekvésű telep minden fel építményében és ennek környékén észlelt általános pusztulás melyet Petőfi is már 1847-ben talált és megsiratott, magára vonván a közfigyelmet az ünnepély utolsó részletét képező társas ebédnél önkénytelenül keletkezett és nyilvánult azon általános felbuzdulás, miszerint hazai nyelvünk vég hanyatlása korában annak mívelése az első zászlót kezébe ragadott bajnokának sírját s annak környékét vég pusztulásba annyival inkább idegen kezekbe jutni a nemzet ne engedje, mihez képest már az ünnepség vég befejezését képezett lakoma alatt megindult s ország szerte folytatni határozatott a' gyűjtés egy a fenti kegyeletes szándék valószínűsítésére szolgáló Kazinczy nevet viselő országos alap létesítésére.”⁶⁸

Évva András állandó kapcsolatban volt az Akadémiával mint helyi megbízott, főként Tóth Lőrincz pénztárnokkal levelezett. A levelekből megtudjuk, hogy a megvásárolt Kazinczy-birtok haszonbérben van, s közben építkezések folynak. Az építkezéseket azonban a Kazinczy-alap tőkéjéből fizetik s nem a jövedelemből, „a' jövedelmekből fizettetnek az évdíjak Kazinczy Fer. utódainak”.⁶⁹ Kitűnik az is, hogy az alapnak az építkezésekre szánt része már 1869-ben kimerült. 1870. április 20-án a Kazinczy-alap rendezésére létrehozott bizottság ülésén: „A bizottság elhatározta: Felhívni a Kazinczy-emlék alapítvány vidéki ügyvivőjét tek. Évva András urat, hogy sziveskedjék a Kazinczy-féle birtok kezeléséről, jövedelméről, a netán fennmaradt terhekről, s az emlékszerű építmény mibenlétéről felvilágosítást adni...” Erre Évva válaszol: az összegyűlt pénz „mintegy 40.000 ft”, illetve egy másik iratban: „majdnem 50.000 ft”.⁷⁰

65 Dongó Gy. Géza 1904. 39.

66 a. e., *Zemplén*, 1886. nov. 21.

67 Hegedüs Zoltán 1930. 50–51.

68 Évva András fogalmazványát ismerteti: *Hegedüs Zoltán* 1930. 49.

69 Tóth Lőrinc Évva Andrásnak 1868. aug. 5-én. Idézi: *Hegedüs Zoltán* 1930. 49.

70 *Hegedüs Zoltán* 1930. 50.

Az emléksarnok építésének munkálatai csak 1868-ban kezdődtek meg, s öt éven át húzódtak, a látogatók előtt 1876-ban nyílhatott meg,⁷¹ berendezése a Kazinczy-család érdeméből 1882-től kezdve gyarapodott.⁷² Amikor 1909-ben az emlékhely gondnoka, Becske Bálint nyomtatásban közzétette a mauzóleum emléktárgyainak jegyzékét, abban már hatvanegy tétel szerepelt, köztük olyan tárgyak is, amelyek a centenáriumi ünnep idejéből valók.⁷³ Így: Az 1859. okt. 27-i díszelőadás színlapja. „Zöld babérkoszorú, Kazinczy Ferenc születésének 100-ik évfordulója napján 1859. évi okt. 27-én a M. T. A. által tartott díszülésben Kazinczy Eugéniának ajándékozta.” Kazinczy házának képe „a mint 1859-ig fennállott”. A síremlék képe 1859-ből „35 lépésre a mausoleumtól”. „Kis nemzeti színű zászló, a mely azon zászlók közül való, a melyek a széphalmi sír felett 1859. évi decz. hó 30-ik napján tartott évszázados ünnepélyen voltak kítűzve.”

IRODALOM

Becske Bálint

1909 A széphalmi Kazinczy-mauzóleum ereklyéinek jegyzéke. Budapest

Borovszky Samu

1905 Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely város. Budapest

Busa Margit

1981 Kazinczy Ferenc bibliográfia. Miskolc

Csorba Zoltán

1994 Kazinczy Gábor. Második kiadás, Miskolc

Dankó Imre

1956 Széphalom. A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei 3. Sárospatak

Dongó Gy. Géza

1904 Zemplén vármegye történeti földrajza LX. Széphalom. In: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez, IX. 38–40. Sátoraljaújhely

1907 Zemplén vármegye az elnyomatás alatt II. In: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez, XII. 152–159. Sátoraljaújhely

Erdélyi János

1859 Megnyitó beszéd, Zárszó. In: Kazinczy Ferenc születésének százados ünnepe Sárospatakon... 5–10.; 39–46. Sárospatak

1962 Levelezése II. kötet. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta *T. Erdélyi Ilona*. Budapest

1985 Úti levelek, naplók. Válogatta, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: *T. Erdélyi Ilona*. Budapest

71 Tévesen közli tehát az évszámot Vende Aladár a megyemonográfiában: „Azon a helyen, a hol hajdan Kazinczy Ferencz kúriája állott, áll 1859 óta, a Magyar Tudományos Akadémiától emelt ó-görög stílű Kazinczy-mauzóleum, melyben Kazinczy Ferenczre vonatkozó ereklyék vannak elhelyezve”. *Borovszky Samu* 1905. 110.

72 Minderről bővebben: *Kováts Dániel* 1995.

73 *Becske Bálint* 1909.

Futó Mihály

1859 Emlékbeszéd. In: Kazinczy Ferenc születésének százados ünnepe Sárospatakon... 11–24. Sárospatak

Gulyás József

1933 Széphalom. In: Sárospatak és vidéke. Szerk. *Ladányi Miksa*. Budapest

Hegedűs Zoltán

1930 Kazinczy-ünnepély Sátoraljaújhelyen 1859-ben és a Kazinczy-alap története 1870-ig. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 43–51. Budapest

Hőgye István

1990 Kazinczy Ferenc és családjára vonatkozó iratok, dokumentumok Zemplén vármegye levéltárában. Sátoraljaújhely

Hudra János

1898 A piaristák Zemplén vármegyében, 8. In: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez, 317–319. Sátoraljaújhely

Kazinczy Béla

1910 A kazinczi és alsó-redmeczai Kazinczy családnak ... leszármazási és életrajzi adatai. Debrecen

Kempelen Győző

1860 Kazinczy-ünnep Magyarországon 1859-ben. Szeged.

Kováts Dániel

1982 Széphalom. Kazinczy Emlékcsarnok. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 113. Budapest

1995 A széphalmi Kazinczy-emlékhely kiépülésének történetéből. In: Széphalom 7. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 369–388. Sátoraljaújhely

1997 A széphalmi Kazinczy-kultusz és a zempléni iskolák. In: Széphalom 9. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 71–87. Sátoraljaújhely

Lévay József

1857 Nemzeti hála. Emlékezés Kazinczy Ferencre. In: Szépirodalmi Közlöny 317–324. Később: Kazinczy emlény. A Miskolczon... tartott Kazinczy-ünnepély... Miskolc, 1860. 18–50.

Matolay Viktor

1860 Kazinczy-ünnepély Széphalmon. In: Vasárnapi Újság, VII. évf. 2. sz. 16–20.

Székely József

1857 Kazinczy Ferenc (1759–1831). In: Vasárnapi Újság, IV. évf. 49. sz. 529–530.

Szinnyei József

1897 Magyar írók élete és munkái. V. kötet. Budapest

Toldy Ferenc

1858 Indokolt indítvány Kazinczy Ferencz születése százados emlékünnepének megülvése iránt. In: Akadémiai Értesítő 560–564.

Tompa Mihály

1964 Levelezése I–II. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta *Bisztray Gyula*. Budapest

DIE ZEMPLÉNER KAZINCZY-FESTE IM JAHRE 1859

Zehn Jahre nach dem Zusammenbruch des Freiheitskampfes milderte sich – durch den Druck der außenpolitischen Lage – die Willkür der kaiserlichen Macht in unserer Heimat. Durch den engen politischen Bewegungsraum in Ungarn und Siebenbürgen wurden die Anlässe des kulturellen und damit verbundenen literarischen Lebens zu einem Ereignis der Offenbarung der nationalen Gefühle. Bei diesen wurden die großen Persönlichkeiten der großen Zeiten, bzw. die Bedeutung der ungarischen Sprache gefeiert. Sechs Jahre nach dem Sturz des Freiheitskampfes wurde 1855 die Bestattung von Mihály Vörösmarty zur Demonstration, 1856 wurde die Erinnerung an Zrínyi mit größerem Glanz als bisher zitiert, 1858 wurde Kölcsey Csekén gefeiert, 1859 würdigte fast das ganze Land die Verdienste von Kazinczy und im Frühjahr 1860 aber löste der Tod von Széchenyi Volksbewegungen aus. Das Kazinczy-Fest im Jahre 1859 kann also nicht als unerwarteter Gefühlsausbruch, als isolierter Versuch bewertet werden.

Der Sárospataker Akademielehrer János Erdélyi erinnerte als Erster an die ehrfurchtsvollen Aufgaben: „Wird uns nicht der mahnende Ruf der Ehrfurcht erbeben lassen, wenn wir in zwei Jahren das hundertste Fest seinem Geburtstag widmen?“ József Lévy drängte in einem Pester Blatt auf die Vorbereitung zum Kazinczy-Fest, wobei er sich auf Siebenbürgen berief, dessen „Weckruf... ein Ruf in der Pußta bleibt“. Nach diesen Aufrufen rührte sich ein Jahr später auch die Akademie; auf der am 22. November 1858. abgehaltenen Sitzung wurde der Antrag des Sekretärs Ferenc Toldy angenommen, wonach „Die Akademie die Gedenkfeier an die jahrhunderte Geburt von Ferenc Kazinczy, dem Begründer der neuen ungarischen Literatur mit einer der Akademie angemessenen Ehre begehrt“.

Die Pflege des Kazinczy-Nachlasses wurde als Bestandteil der würdigen Ehrung betrachtet. János Erdélyi informierte sich über die Lage des Besitztums des Schriftstellers und erstattete der Akademie Bericht. Er stellte fest, daß die Hälfte des Besitztums in Gefahr, von Schulden belastet war. Der Bestand der Széphalmer Habe war zu diesem Zeitpunkt: 124 Morgen Ackerland, 55 Morgen Wiesen, 72 Morgen vernichteter Wald und 200 Morgen ungeteilter Wald. Für die Ausbesserung des Hauses wäre eine große Summe nötig gewesen. Die Akademie plante einzugreifen, den Kindern von Kazinczy zu helfen und Széphalom, das Besitztum von Ferenc Kazinczy für das Vaterland zu retten. Dieser Plan sollte durch die Gründung und Funktion einer Kazinczy-Stiftung verwirklicht werden.

Auf die Zempléner Feiern wirkte – sowie in inhaltlicher als auch in förmlicher Hinsicht – die am 27. Oktober 1859. in Pest, im Nationalmuseum abgehaltene zentrale Gedenkfeier, der landesweite Gedenkfeiern folgten. Gemäß einer unserer Quellen gab es zwischen dem Oktober 1859. und Januar 1860. in Ungarn und in Siebenbürgen insgesamt 96 Kazinczy-Feiern und im Ausland aber wurden zu dieser Zeit in Wien, der Moldau, in Bukarest, Galizien, in Jena, Italien, in Prag und Istanbul Erinnerungsfeste organisiert. Wie dies Gábor Kazinczy, der Neffe des Schriftstellers feststellte: „diese Feiern wurden tatsächlich von einer patriotischen Begeisterung genährt, Wien hat richtig vermutet“.

In Sárospatak fand die Gedenkfeier erst am 3. Dezember statt und obwohl die landesweite Initiative von hier ausging, wagten sie nur eine belletristische Feier zu organisieren. Professor János Erdélyi bemühte sich die erzieherische Wirkung dieser Gelegenheit hervorzuheben, stolz wurde erwähnt: „unser großer Kazinczy ist ein

würdiger Ruhm unserer Nation: und gleichzeitig süßer Stolz unserer Schule". Neben dem Pataker Kazinczy-Fest war die direkte Vorgeschichte der Sátoraljaújhelyer und Széphalmer Ereignisse das in Lasztóc organisierte Freundestreffen, auf dem der Dichter Miklós Szemere zum Anlaß seines Namenstages am Abend beglückwünscht wurde. Viele suchten ihn in seinem Heim auf und bei diesem Beisammensein mit privatem Charakter gestaltete sich das Újhely-Széphalmer Programm. Das ursprünglich auf den 7. Dezember geplante Fest mußte auf den 30. verschoben werden, da für das Einholen der amtlichen Genehmigung Zeit nötig war. Schließlich wurde dem Programm unter der Bedingung zugestimmt, daß die Feier belletristischen Charakter haben muß und in den Berichten über das Fest die „andeutenden Tendenzen“ vermieden werden müssen.

Am 30. Dezember begann der feierliche Marsch vom Sitz des Komitates Zemplén, von Sátoraljaújhely aus zum Grab von Kazinczy in Széphalom. Auf dem Wege zog sich eine aus 317 Gespannen bestehende lange Wagenreihe und eine Menge von etwa viertausend Menschen hin. Am Grab erklangen feierliche Gedenkreden. János Erdélyi hob in seiner kurzen Ansprache hervor, daß das schöne Einverständnis und die moralische Erstärkung, die sich aus der Freude über die Geburt von Kazinczy landesweit offenbarte die schönste Zierde und der größte Gewinn des Jahres 1859 war. Einer der sich Zurückerinnernden drückte aus: „ohne Rang- und Klassenunterschiede, Herr und Staub, reich und arm, von nah und fern waren alle hier, den patriotischen Dank und die Ehrfurcht, die Liebe zur Heimat und die Begeisterung zu teilen". Das Fest wurde in Sátoraljaújhely fortgesetzt; im großen Saal der Gaststätte Zur Ungarischen Krone gab es ein Festessen, wo für mehr als 300 Gäste gedeckt war und doch nicht alle Platz fanden. Stürmischer Beifall begrüßte den Baron Pál Szennyey, den Grafen Ede Károlyi, Graf Gyula Andrássy und den Dichter Miklós Szemere. Zur Zeit des Beisammenseins in Sátoraljaújhely wurde wie im Oktober in Pest und an vielen anderen Orten der Provinzen – mit der Sammlung für die Kazinczy-Stiftung begonnen. Laut der provisorischen Zusammenrechnung kamen 855 Forint und 22 Kreuzer zusammen. Das hundertjährige Széphalmer Kazinczy-Fest war in der Tat ein Anlaß zur Mobilmachung und stellte in den Augen der argwöhnisch auf die nationalgerichteten Initiativen blickenden, diese in ihre Schrankenweisenden Macht ein entschlossenes Auftreten dar.

Der Glanz jeder Feier wird am besten dadurch gekennzeichnet, wenn auf ihre Wirkung hin Taten folgen, wenn sie als Kraftquellen betrachtet werden. Durch die engen Möglichkeiten der Kazinczy-Stiftung gingen die praktischen Arbeiten im Interesse der Pflege des Kazinczy-Erbes nur langsam voran. Das gekaufte Kazinczy-Besitztum wurde in Pacht gegeben und den Nachkommen von Ferenc Kazinczy ein Jahreszins gezahlt. Das Kazinczyer Herrenhaus konnte nicht gerettet werden, 1876 wurde die an dieser Stelle errichtete Gedenkhalle vor den Besuchern eröffnet.

Im Jahre 1890 begann János Váczy mit der Herausgabe der einheitlichen Kazinczy-Korrespondenz und ab 1888 institutionalisierte die Akademie der Wissenschaften unter Einbeziehung der Jugend den Széphalmer Kazinczy-Kultusdienst.

Dániel Kováts